

Tytuł: Zabytki kultury żydowskiej na ziemiach polskich – Tradycje i zwyczaje żydowskie

Scenariusz pochodzi z publikacji „Wspólna przeszłość, wspólna przyszłość”

Program: Ślady Przeszłości

Rodzaj materiału: Scenariusz lekcji

Data publikacji: 2008 r.

Czas:

45 min

Cele lekcji:

1. Poznanie elementów kultury żydowskiej.
2. Poznanie tradycyjnych świąt żydowskich.
3. Zainteresowanie uczniów barwną kulturą ich dawnych sąsiadów.

Cele sformułowane w języku ucznia:

1. Dowiesz się, jak kiedyś żyli Żydzi – jak wyglądali, co jedli, czym się zajmowali i w jakich świątach uczestniczyli.

Po tej lekcji uczeń powinien:

1. Znać podstawowe elementy kultury żydowskiej i święta żydowskie.
2. Oglądać i czytać ze zrozumieniem.
3. Wyrazić uczucia przy pomocy formy artystycznej.
4. Graficznie objaśnić znaczenia terminów związanych z kulturą i tradycją żydowską.

Pytanie kluczowe: Czym charakteryzuje się kultura żydowska i tradycyjne święta żydowskie?

Metody: praca z filmem, praca z tekstem, graficzne objaśnianie terminów i znaczeń

Formy pracy: praca w grupach

Materiały: fragmenty filmu „Skrzypek na dachu”; karta obserwacji; opisy świąt żydowskich.

Przebieg zajęć:

I. FILM NA DOBRY POCZĄTEK

1. Wspólnie z uczniami obejrzyjcie wybrane fragmenty filmu “Skrzypek na dachu”. Przed projekcją rozdaj uczniom kartę obserwacji, zawierającą pytania dotyczące elementów stroju postaci występujących w filmie, instrumentów muzycznych, zwyczajów charakterystycznych dla kultury żydowskiej, które można zaobserwować w filmie itp.

2. Po obejrzeniu filmu zbierz odpowiedzi z kart obserwacji i uzupełnij informacje krótkim wykładem.

II. PRACA Z TEKSTEM

1. Zapytaj uczniów, czy znają jakieś święta żydowskie – uczniowie mogą pamiętać fragmenty filmów, zdjęcia czy opisy. Poproś, aby opowiedzieli o wyglądzie miejsca i osób uczestniczących w uroczystościach.

2. Podziel uczniów w pary. Każda para otrzymuje tekst, opisujący jedno święto żydowskie. Uczniowie zapoznają się z obchodami tradycyjnych świąt żydowskich. Następnie każda para przedstawia na rysunku te elementy wybranego święta, które je najlepiej charakteryzują, oraz przygotowuje się, aby ciekawie opowiedzieć o obchodach tego święta pozostałym osobom z klasy.

3. Grupy prezentują swoje prace i opisują kolegom wybrane święta żydowskie.

II. PODSUMOWANIE

Zapytaj uczniów, w którym święcie żydowskim chcieliby wziąć udział i dlaczego? Czy jakiś element szczególnie zwrócił ich uwagę, zaintrygował? Co najbardziej podoba im się w kulturze żydowskiej? Poproś, aby uczniowie znaleźli jakieś podobieństwa pomiędzy świętami katolickimi a żydowskimi.

III. PRACA DOMOWA

Zadanie dla uczniów: wyszukaj w słowniku wyjaśnienia terminów: dybuk, tałas, maca, macewa, menora, mezuz, teflin. Przedstaw graficznie definicje tych terminów.

TEKST ŹRÓDŁOWY

Święta żydowskie

Święta, czyli „wyznaczone terminy” są ważnym czynnikiem wzbogacającym życie religijne judaizmu. Kalendarz żydowski opiera się na roku księżycowym, złożonym z 12 miesięcy po 29 i 30 dni, rozpoczynającym się od nowiu księżycowego. Rok ten liczy 354 dni (ale może mieć też 353 lub 355 dni). Rok religijny w judaizmie obejmuje pięć głównych świąt, ustanowionych i opisanych w Biblii.

Nowy rok („Rosz-Ha-Szana”, „Trąbki”)

Żydowskie święto Nowego Roku przypada na jesieni, ponieważ tak zwykło się mierzyć rok księżycowy (lunarny), różny od słonecznego (solarnego). Święto to trwa dwa dni. Upamiętnia akt stworzenia pierwszego człowieka, Adama. Zapoczątkowuje 10 dni pokutnych, nazywanych jamim noraim (straszne dni), kończących się świętem Jom Kipur. Jest to okres pełen powagi, choć nie smutku. W przeddzień święta należy się wykąpać, ostrzyć włosy i

założyć chociaż jedną nową rzecz. W tym okresie w synagogach dmie się wtedy w róg barani (szofar, który nie jest instrumentem, ma nieregularne otwory i słabo ukształtowany ustnik) oznajmiając, że Bóg stworzył świat, co odpowiada dawnym sumeryjskim i babilońskim wyobrażeniom o równoznaczności pojęć „rok” i „świat”. Gdy mówi się o nadejściu nowego roku, ma się na myśli także początek nowego świata, a czasem również nadejście nowego ładu i nowego panowania królewskiego. Jako święto upamiętniające stworzenie, Nowy Rok przypomina także dzień sądu Bożego i rozpoczyna okres pokuty, w którym każdy powinien zdać Bogu sprawozdanie z troski o stworzenie, które zostało powierzone jego ludzkiej opiece. W tym okresie, według nauk rabinicznych, Bóg otwiera niebiosy, w których zostały zapisane wszystkie czyny ludzi i narodów, aby wydać wyrok, który zatwierdzi potem w Dniu Pojednania. Dlatego Żydzi składają sobie w tym dniu życzenia: „Obyś został zapisany i zapieczętowany na dobry rok”. Spożywają też chleb, jabłka i miód, symbolizujące pomyślny i dobry rok, a nie jedzą żadnych potraw gorzkich i kwaśnych. Chleb macza się w miodzie zamiast w codziennej soli, a po przełamaniu chlebem spożywa się kawałek jabłka, także zanurzony w miodzie i wypowiada modlitwę: „Niech Twoją wolą będzie dać nam kolejny dobry i słodki rok”.

Szabat („Święty dzień”, „Odpoczynek”)

Z Biblii wynika, że Bóg stworzył świat w ciągu sześciu dni, siódmego dnia odpoczywał po trudach tworzenia. Siódmy dzień, dzień szabat, czyli odpoczynku, jest najstarszym i najtrwalszym świętem w tradycji żydowskiej. Dzień ten ma przypominać człowiekowi zależność od Stwórcy, ale też upamiętniać uwolnienie Izraelitów z egipskiej niewoli; jest symbolem ludzkiej równości i wolności. W tym dniu ortodoksyjny judaizm zakazuje wykonywania wszelkiej pracy, nawet czynności podobnych do zajęć zabronionych, takich jak drukowanie, rysowanie czy zapalanie i gaszenie świateł elektrycznych. Tylko zagrożenie życia zwalnia od przestrzegania praw szabat. W wielu domach żydowskich zatrudniany był na ten okres nie-Żyd, szabes goj, który wykonywał niezbędne prace domowe. Człowiek wolny od codziennych zajęć ma poświęcić sobotę na modlitwę oraz naukę religii, ale również na odwiedziny u innych, szczególnie chorych i będących w żałobie. Szabat nie wyklucza jednak korzystania z przyjemności życia, ma też być dniem radości i wesela. Nadejście szabat wita się w domu zapaleniem przez matkę i panią domu przynajmniej dwóch świec krótko (około 20 minut) przed zachodem słońca (dzień żydowski zaczyna się o zachodzie słońca i kończy o tej porze następnego dnia). Potem mężczyźni udają się do synagogi na modlitwy. Po powrocie do domu ojciec odprawia kiddusz („poświęcenie”) rozpoczynając recytacją inwokacji: „Nadejść, oblubieńcze, przyjdź na spotkanie oblubienicy, soboty, królowej!”. Błogosławi kielich wina i specjalny chleb pszenny (chala), pleciony jak warkocz. Później spożywa się posiłek składający się z trzech dań. Najpopularniejszymi w Europie Wschodniej daniami na piątkową kolację były ryba faszzerowana, siekana wątróbka (cymes) czy nadziewane szyjki kurze. Wieczerzy towarzyszą specjalne śpiewy sobotnie. Zakończeniu soboty również towarzyszą różne obrzędy obejmujące błogosławieństwo, wyrażające

dziękczynienie Bogu za wyróżnienie soboty od innych dni roboczych tygodnia. Odmawia się je nad kielichem wina i nad światłem, zwykle woskowej świecy. Wącha się też wonności przechowywane w specjalnym naczyniu, zwanym balsaminką.

Kuczki (Sukot, „Święto namiotów”, „Święto szałasów”)

Kuczki czyli Święto Szałasów obchodzone jest piętnastego dnia miesiąca Tiszri, czyli jesienią. Trwa osiem dni i ma upamiętniać przekaz biblijny o wędrówce Żydów przez pustynię, kiedy to mieszkali w szałasach i namiotach. Niegdyś było to święto rolnicze, na zakończenie zbierania plonów ziemi. Charakterystyczne dla tego święta są „Cztery rodzaje”, czyli wiązanka sporządzona z gałęzi palmowej, trzech gałęzi mirtu i dwóch gałązek wierzby. Do tego dodaje się aromatyczną cytrynę. Podczas recytacji modlitwy Hallelu wymachuje się wiązką na cztery strony świata, w górę i w dół, oraz nosi na procesji w synagodze, by podziękować Bogu, dawcy wszystkiego. Na czas tego święta wznosi się budki (szałasy) kryte gałęziami lub słomą, w których spożywa się posiłki. Szałasy przyozdabia się owocami. Mają one być symbolem boskiego przybytku, w którym kiedyś zgromadzą się wszyscy ludzie, według wizji proroka Zachariasza, który zapowiedział, że wszystkie narody zgromadzą się w Jerozolimie. Święto to ma charakter narodowy, cechuje je radosny religijny nastrój.

Pascha (Pesach, „Święto praśników” czyli niekwaszonego chleba - macy)

Główne i największe święto żydowskie, przypadające na wiosnę, w piętnastym dniu miesiąca Nisan, najczęściej w czasie pełni księżyca. Upamiętnia ono uwolnienie Żydów z Egiptu i w zasadzie odpowiada terminom chrześcijańskiej Wielkanocy. Jest świętem odradzającej się natury oraz początkiem żniw jęczmienia. Zaczyna się po zachodzie słońca piękną uroczystością domową zwaną seder („porządek”), będącą wspólnym posiłkiem całej rodziny. Początki tej tradycji sięgają daleko, do dawnego świątecznego rytuału baranka paschalnego, który był zabijany po południu, w wigilię Paschy i zjadany ceremonialnie w domu wieczorem, pierwszej nocy święta. Obecnie wieczorna ceremonia koncentruje się wokół hagady, to znaczy „opowiadania historii”. Hagada to tytuł książki, gdzie zebrane są teksty mówiące o wyjściu Izraelitów z Egiptu. Każdy przyłącza się do czytania, dyskusji i śpiewania pieśni. Jednym z głównych punktów wieczoru są „cztery pytania”, które śpiewa najmłodsze z dzieci. Przed ojcem stoi miska sederowa, na której znajduje się maca, czyli niekwaszony chleb, maror – gorzkie zioła przypominające gorzkie losy Izraelitów w Egipcie oraz haroset, czyli gęsta pasta przypominająca glinę, z której Izraelici wyrabiali cegły, przyrządzona z jabłek, orzechów, migdałów, cynamonu, imbiru i innych korzeni z dodatkiem wina. Na misce znajdują się też dwa dania symboliczne, które mają przypominać baranka paschalnego i związaną z nim ofiarę świąteczną w świątyni. Dania te to zwykle pieczona kość goleniowa z kawałkiem mięsa i jajko na twardo. Podczas sederu podaje się też jarzyny – pietruszkę, seler, szczypior lub inne. Na stole stoi naczynie ze słoną wodą, mającą przypominać łzy wylewane z powodu zburzenia świątyni. Jarzyny macza się w tej wodzie. W czasie sederu powinno się wypić cztery kielichy wina. Na środku stołu stawia się piąty kielich „dla proroka Eliasza”,

który zapowie zbawienie – tego kielicha się nie wypija. Podczas całego święta wolno spożywać tylko macę, wszystko co zakwaszone należy usunąć z domu, także mąkę i ziarno. Na święto są przygotowywane specjalne przedmioty, naczynia, jedzenie, wszystko wolne od kontaktu z chamec, czyli chleba pieczonego na zakwasie. Stąd jest to również czas przedświątecznych porządków.

Szawuot (Zielone świętki, święto tygodni, Pięćdziesiątnica)

Wczesnym latem, w pięćdziesiąt dni po święcie Pesach, obchodzi się starodawne święto pierwszych plonów, po polsku nazywane Zielonymi Świętami, mające upamiętniać ustanowienie na górze Synaj Prawa, czyli Zakonu. Trwa ono tylko jeden dzień i jego wyrazem jest niedawny zwyczaj dekorowania synagog roślinami, gałązkami i kwiatami, gdyż według wierzeń tego dnia pustynna Góra Synaj okryła się zielenią. W synagodze odczytuje się Dekalog oraz Księgę Rut, gdyż opisane w niej wydarzenia dzieją się w czasie żniw. Noc poprzedzającą święto powinno się spędzać na studiowaniu Tory i Talmudu. Tradycja ta wywodzi się z opowieści o Żydach, którzy zasnęli w oczekiwaniu na powrót Mojżesza. Mówi się również, że podczas tej nocy jest krótka chwila, kiedy prośby modlących trafiają prosto do Boga. Za dnia nadchodzi czas radości. W synagodze odczytuje się dziesięć przykazań (wysłuchuje się ich stojąc), Księgę Rut (prababki króla Dawida) oraz modlitwę za zmarłych – izrkor (hebr. „wspomnij, zapamiętaj”). W czasie świątecznych posiłków spożywa się głównie potrawy z mleka. W niektórych gminach przygotowuje się trójkątne ciasteczka z serem, co nawiązuje do tego, że Biblia dzieli się na trzy części i została nadana trzem grupom społeczeństwa za pośrednictwem Mojżesza, będącego trzecim dzieckiem swoich rodziców.

Purim (Święto losów)

To święto obchodzi się na miesiąc przed Paschą, w czternastym dniu miesiąca Adar. Upamiętnia ono opisane w biblijnej Księdze Estery ocalenie Żydów perskich przed zamierzoną eksterminacją ze strony Hamana podczas rządów króla Aswerusa. Rytuał nakazuje czytanie rano i wieczorem Księgi Estery, przechowywanej w formie zwoju. Przyjął się zwyczaj, aby za każdym razem, gdy wymawiane jest imię Hamana, zagłuszać je tupaniem, okrzykami, uderzeniami w kołatki. Przyjął się również zwyczaj posyłania w wigilię tego święta anonimowych prezentów przyjaciołom i ubogim. Dzieci otrzymują wówczas podarunki. Nie wolno wtedy odmówić biedakowi jałmużny. Panuje wesoły nastrój, bo święto to ma charakter karnawału. W południe zaczynają się zabawy połączone z przebieraniem i maskaradą. Po południu zaczyna się posiłek przeciągający się do późnej nocy, podczas którego można, a nawet trzeba się upić (opinie, jak bardzo należy być pijanym, są podzielone). Jedną z popularnych potraw są trójkątne lub kwadratowe ciastka nadziewane orzechami, zwane uszami lub kieszeniami Hamana.

Sądny dzień (Dzień pojednania, Jom Kippur)

To święto o charakterze pokutnym, święto medytacji religijnych, podczas którego obowiązuje zakaz wykonywania wszelkich prac. Jest to dzień umartwienia, skruchy, żalu, wyznania grzechów. Przed początkiem tego dnia należy pogodzić się ze swymi bliźnimi i uzyskać od nich przebaczenie wszystkich popełnionych wobec nich uchybień, przestępstw, niegodziwości. W czasie całego dnia – przez 25 godzin – obowiązuje ścisły post, polegający na powstrzymaniu się od pokarmów i napojów. Cały ten czas spędza się w synagodze na modlitwach, które odmawia się w imieniu całej społeczności Izraela.

Chanuka (Święto świateł)

Rozpoczyna się 28 dnia miesiąca Kislew i trwa 8 dni. Upamiętnia cud, jaki zdarzył się w Świątyni jerozolimskiej po zwycięstwie nad wojskami syryjskimi w 164 p.n.e. Władca Palestyny, Antioch IV Epifanes, wprowadził w mieście kult bogów greckich, a ich posągi umieścił w świątyni. Wywołało to zbrojny bunt wyznawców judaizmu. Gdy Jerozolima została zdobyta przez wojska Judy Machabeusza, posągi wyrzucono i oczyszczono ołtarz.

Dla wznowienia kultu świątynnego niezbędna była specjalnie oczyszczona oliwa, aby zapalić wiecznie palącą się menorę. Znaleziono jedynie mały dzbanuszek tej oliwy. Mimo to zapalono świecznik, który w cudowny sposób palił się bez przerwy przez osiem dni, do czasu sporządzenia nowej porcji oliwy. Głównym obrzędem Chanuka jest zapalanie po zachodzie słońca świeczek w ośmioramiennym świeczniku nazywanym chanukija. Towarzyszy temu odmawianie odpowiedniego błogosławieństwa. Świecznik stawia się na oknie, by „rozślawić wieść o cudzie”, co dzień zapala się o jedną świeczkę więcej. Świeczki powinny palić się co najmniej przez pół godziny. W czasie święta jada się potrawy smażone na oliwie lub oleju, a dzieci dostają prezenty, zwykle kilka małych pieniążków, i bawią się bączkiem. Na czworobocznym bączku znajdują się litery hebrajskie, z których każda oznacza większą lub mniejszą wygraną lub przegraną. Dorośli wyjątkowo mogą grać w karty, co zwykle jest zabronione i potępiane przez rabinów jako hazard.

Na podstawie Słownika „Historia i kultura Żydów polskich” A. Calej, H. Węgrzynek i G. Zalewskiej, WSIP 2000